

ARIERGARDA EUHARISTICĂ

Cercet. dr. Petre GURAN

Institutul de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române

Secularizarea împreună cu epidemia Covid-19 care a trezit-o din amorțeală au atras în capcana schizofreniei mediatiche cuminecarea creștinilor. Persoane a căror afiliere religioasă nu este identificabilă au cerut adaptarea cultului euharistic la măsurile de precauție anti-epidemică. Aceste discuții deveniseră deja aprinse la momentul în care în România nu se identificaseră decât trei cazuri de infectare cu noul coronavirus. Autoritățile sanitare s-au alarmat că obiectele liturgice folosite pentru Împărtășanie ar putea deveni surse de infectare. S-au dus discuții despre materia potirului și a linguriței (de argint sau argintate *versus* de plastic și de unică folosință) și dacă acestea, independent de materia euharistică, ar putea fi sursă de infectare. Încă din luna martie, prin comunicate oficiale, unele administrații eparhiale, atât ortodoxe, cât și catolice, au răspuns acestor cereri de prevenție anti-epidemică, cea bucușteană consimțind iconomic o evlavie profilactică pentru cei suspecți de gripă, adică prin expedientul radiofonic/televizat al Liturghiei. La scurtă vreme după ce cultul radiofonic a fost acceptat ca alternativă la Liturghia vie, participarea credincioșilor în biserici a fost interzisă, evident nu numai împărtășirea era un pericol, ci și aerul din biserici. Celebrarea pascală a rămas prohibită credincioșilor, iar clerul a slujit Liturghia solitar, izolat în biserici închise. Astăzi, la Odovania praznicului Învierii, participarea credincioșilor se petrece în spațiul liber (curți sau străzi), acoperindu-și gura și nasul cu batiste, fiind opriți de la împărtășire, în cele mai multe locuri, de o negociere nefinalizată cu autoritățile care gestionează criza epidemică.

Cu toate acestea, secularizarea nu este un dușman exterior, ci virusul intim al vieții religioase. Așa cum pentru Mircea Eliade desacralizarea universului material produsă în societățile occidentale era înscrisă în genomul cultural al acestora, secularizarea

se naște din mijlocul societății creștine. Atâta timp cât în lumea premodernă corpul social al Bisericii și corpul politic se suprapuneau aproape perfect, tot ceea ce ținea de sfera Bisericii (ritual, norme de comportament, viață spirituală) era integrat vieții cotidiene a omului și făcea parte din simbolistica corpului politic. Abia definirea a două corpuri întâi distincte, apoi divergente, societatea politică și societatea Bisericii, a permis despărțirea statului de Biserică, fenomen identificat și ca secularizare. Numai că acest proces ideologic a introdus o schizoidie socială, aceeași persoană fiind și membru al corpului politic, și membru al corpului eclezial. Sfera publică a vieții omului se golea de simbolismul cultic, trăirea lui religioasă fiind din ce în ce mai mult definită ca o sferă privată. Încercarea de a combate secularizarea în justificarea ei etică și politică le-a indus membrilor nominali ai Bisericii opțiunea de a armoniza exigențele celor două corpuri, sacrificând, prin atenuare, exigențele corpului mai puțin constrângător (cel bisericesc) în fața celor ale corpului mai constrângător (cel politic). Această secularizare, numită în occident și *aggiornamento*, dar observabilă și în Răsăritul ortodox, a însemnat adaptarea normelor Bisericii la noile norme ale corpului politic, cu scopul de a fi reintegrată în corpul politic și a stinge criza inițială a despărțirii celor două corpuri. Dar aceste apropieri fragmentare nu erau de durată, corpul politic dezvoltase un set de norme și valori pe care le-a prezentat ca fiind universale, în timp ce normele Bisericii au devenit particulare, privindu-i doar pe cei care se socotesc membri ai Bisericii.

Evoluția secularizării a dus, pe de o parte, la cvasi-desființarea (sau muzeificarea) unor instituții în mod tradițional numite Biserici naționale (mai vizibil în cazul țărilor de tradiție reformată), iar, pe de altă parte, la formarea unor minorități cu sistem propriu de norme care-și negociază dur libertatea individuală și comunitară cu instituțiile apărătoare ale normei universale. Astăzi este mai vizibilă această negociere în cazul comunităților musulmane din Occident. Tema a devenit piatra de încercare a societăților occidentale: cum se armonizează normele antagonice ale corpurilor majoritar-universale și minoritar-comunitare? Ce drepturi au majoritățile universaliste de apărare, încât să suprimе libertăți de acțiune și organizare ale minorităților cu opțiuni moral-filosofice diferite?

În acest punct de maximă divergență normativă, între cele două corpuri a izbucnit bătălia în jurul Împărtașaniei, iar însăși

apariția ei este semnul unei confuzii și a unei iluzii. Confuzia constă în amalgamarea normelor majoritar-universaliste (bazate pe ideologia materialist-progresistă) cu cele minoritar-comunitare. Cele două sisteme normative nu pot intra într-un schimb rațional de idei, fiindcă nu există un set de premise comune care să permită o discuție în același plan conceptual. Dezbateră despre vâlul islamic în Franța a pus în lumină acest blocaj, întrucât non-musulmanii nu se pot pronunța dacă vâlul este în mod legitim folosit din punct de vedere al tradiției musulmane, ci numai dacă purtarea lui în mod public lezează vreun interes al majorității. În general, când se petrece confuzia planurilor, păgubită iese minoritatea.

Iluzia ține de reprezentarea că ar exista o majoritate creștină în România. Mai religioasă, comparativ cu alte societăți europene, societatea românească este în plină schimbare de paradigmă socio-religioasă. Creștinismul tradițional, legat de locuirea rurală sau în cartiere semi-rurale la oraș, dispare odată cu aceste forme de locuire, în locul lui apărând o nouă formă de angajament personal în credință, care este minoritar, dar vădește un nivel de conștientizare mult mai mare a actului de credință. În același timp trebuie amintit că, în materie religioasă, norma nu se stabilește prin dezbateră, ci este dată de o practică cu atestare veche, cu minimă acceptabilitate a variațiilor.

Prinsă în forfecarea dintre confuzie și iluzie, comunicarea publică a episcopatului creștin este condamnată la eșec. Dacă vine în întâmpinarea normelor majoritar-universaliste, se lovește de refuzul nucleului dur al propriului corp, iar dacă se exprimă public în setul de valori al propriului corp, mesajul său intră în coliziune directă cu valorile majoritar-universaliste, pe care mass-media le reprezintă. Bătălia pentru Împărtășanie, cea mai recentă confruntare publică a episcopatului creștin, dezvăluie că nu mai există un plan de discuție comun celor două corpuri. Secularizarea este un proces care s-a introdus insidios din momentul în care creștinismul a formulat iluzia că poate reprezenta setul de norme ale corpului politic.

În primele secole ale Bisericii, Împărtășania (înțeleasă atât ca materie, cât și ca ritual) reprezenta actul discret și intim al unei minorități strict segregate de corpul social. Astfel, celebrantul (episcopul, adică supraveghetor-îndrumător al unei comunități, sau preotul-presbiter, adică o persoană respectată datorită vârstei)

chema grupul de credincioși la actul suprem de rememorare a Dumnezeuului-Om prin repetarea gestului Său de rupere a pâinii și împărtășire din potirul cu vin. Prin acest ritual grupul de credincioși intra în comuniune, devenind fiecare dintre ei parte a întregului frânt ritualic, reconstituind un trup mistic format chiar din ei. Credincioșii își deveneau astfel mai apropiați decât o familie, mai intimi decât un cuplu, întrucât, identificându-se cu Cel din Care se împărtășeau, se identificau unul cu altul. Această privire asupra Împărtășaniei, deși conservată în tratate teologice, a fost tot mai puțin asumată de masele convertite ale Imperiului Roman sau ale statelor medievale. De aceea a apărut măsura protejării Împărtășaniei prin reglementări restrictive (îndepărtările sau canonisirile), până când aceste măsuri excepționale au dus la o nouă reglementare canonică care a despărțit împărtășirea de Liturghie. Prin amploare și performanță estetică, Liturghia imperială (slujită în bazine de către un episcop, de aceea numită de tip catedral) a devenit marcă a creștinismului. În dezvoltarea ei de-a lungul secolelor s-a distins întâi între Liturghia cuvântului (lectura din Evanghelii, Epistole și tâlcuirea lor), care se adresează și celor care nu se împărtășesc, fie nebotezați, fie îndepărtați pedagogic de Împărtășanie, și Liturghia euharistică, la care în secolele IV-VI nu aveau voie să asiste decât cei care se împărtășeau. Ulterior s-a creat o distincție între împărtășirea clerului, la fiecare Liturghie celebrată, și împărtășirea laicilor, cu o frecvență variabilă, care a ajuns în ultima fază la patru ocazii pe an (în posturi). De asemenea, împărtășirea a fost legată de exercițiul penitențial al spovedaniei și deci de ritmul canonisirilor. Aceste *aggiornări*, circumstanțial oportune, numite de G. Florovsky pseudomorfoze, au fost posibile din cauza mecanismului de secularizare, inițial de adaptare la norme și valori ale corpului social din dorința unificării.

Abia criza acestui creștinism socializat permite conștientizarea contradicțiilor interne apărute pe parcurs: separarea Liturghiei de împărtășire, prezentarea împărtășirii ca pe un premiu pentru evlavie recunoscută public, accentul pe participarea copiilor în detrimentul adulților, crearea mai multor categorii de împărtășiți (cler/mireni, înainte/după/în afara Liturghiei). Fără ca clerul să protesteze, laicii au investit împărtășirea cu un rol apotropaic. „Slăbirea în credință” sau chiar devierea sensului mistic primordial este un fenomen pe care această pseudomorfoză l-a indus.

Faptul că lingurița liturgică apare târziu în ritul bizantin (generalizată abia în secolul al XII-lea), în timp ce înainte se practica împărtășania credincioșilor prin oferirea Sfințelor Daruri în mână, este un indicator al acestei secularizări și pierderi de substanță teologică. Încercarea de a distinge o materie sfințită și preschimbată prin invocarea Duhului Sfânt de materia suportului liturgic (potir, linguriță, sticlă, mâna preotului, pocrovățul sau chiar văzduhul înconjurător prin care ar zburda virusii), care nefiind de aceeași natură mistică nu beneficiază de aceeași apărare anti-epidemică a actului de credință, neagă însăși ideea de permeabilitate spirituală a materiei. Dacă bucățița euharistică îl sfințește pe credincios, de ce nu ar sfinți și lingurița? O întrebarea în spiritul acestei distincții ar fi de ce spun Evangheliștii că hainele Mântuitorului pe Muntele Tabor strălucesc, căci ele nu sunt materie divino-umană, ci doar înveliș? Nu se poate construi un argument rațional privitor la faptul că Împărtășania nu poate fi sursă a răului, tocmai fiindcă ține de actul irațional sau suprarățional al credinței (*credo quia absurdum*). Las la o parte că realitatea fizică nu se rezumă la ceea ce este demonstrabil într-o anumită etapă a puterii de gândire a omului. Din acest punct de vedere și sfericitatea pământului depășea puterea de înțelegere a contemporanilor lui Eratostene, când acesta a formulat ipoteza că pământul ar fi sferic. Pentru credincios este esențial să păstreze intact paradoxul că Iisus înviaț trece prin porțile încuiate, dar mănâncă pește și fagure de miere în același timp.

În actuala polemică, lingurița, un accesoriu liturgic târziu și neesențial, devine simbol al unei bătălii de ariergardă cu avansul agresiv al secularismului. Dar și acest tip de omologare a unei tradiții formate târziu cu Tradiția s-a mai repetat. Singurul mod de a ieși din capcana fastidioaselor reconstituiri istorice este asumarea teologică a fiecărui gest ritual. Cu atât mai mult o dezbatere în planul de valori ale corpului politic asupra unei norme rituale interne unei comunități de credință este condamnată la irelevanță și ricoșează înapoi ca batjocură. Dar bătăliile care se câștigă sunt cele care se dau, iar acum este rândul linguriței. Fiecărui credincios îi revine libertatea și răspunderea de a se raporta la Împărtășanie, sub îndrumarea duhovnicului său, după propria conștiință. În acest ceas al istoriei, târziu sau nu încă, creștinii se văd somați să renunțe la iluzia relevanței sociale a credinței lor. În schimb, câștigă șansa să afirme că valorile și credința lor nu se negociază, ci se

mărturisesc din dragoste față de Cel răstignit pe cruce și înviat din moarte.

Totuși, dezbateră publică prezintă o dublă oportunitate, pe de o parte, de a face o cateheză euharistică unui public care în mod evident duce lipsă de informație în această privință, iar, pe de altă parte, de a confrunța în cele din urmă, curajos și responsabil, pseudomorfozele esențiale, anume criza euharistică. Războiul în jurul linguriței capătă sens dacă duce la o trezire euharistică. Altfel spus, parohiile teritoriale sunt chemate să devină cu adevărat comunități de credincioși, ceea ce înseamnă Biserica în plan local. Dar o comunitate nu poate fi Biserică cât timp membrii ei nu se împărtășesc.

Dacă îndepărtarea circumstanțială de Împărtășanie, impusă de autorități civile, a făcut pe cineva să se simtă lipsit sau îndepărtat cu adevărat de Sensul vieții sale, atunci regăsirea Împărtășaniei trebuie să însemne pentru acel om o abordare mult mai gravă a participării euharistice. În același timp este ocazia de a construi comunități reale, de oameni care se cunosc și vor să caute împreună sensul vieții. Noua cateheză trebuie să fie cea a construcției euharistice a Bisericii locale. Or, această construcție nu se poate petrece fără implicarea credincioșilor în procesul de eventuală *re-formare* a ritualului. Efortul nu trebuie îndreptat către găsirea celei mai bune soluții într-o negociere cu autoritățile civile a unor aspecte de credință, dacă acestea rămân necunoscute și neasumate de către credincios. Dimpotrivă, soluția trebuie să crească dinspre Biserica locală, dinspre cei care au simțit foamea euharistică, iar răspunderea pentru soluția găsită trebuie purtată împreună cu aceștia. Un imens șantier catehetic și misionar se deschide, dar fiecare credincios în parte trebuie să fie pus în situația de a răspunde de acum de ce vrea să se împărtășească, iar dacă nu vrea să se împărtășească, de ce a venit la Biserică. Suntem conștienți de fragilitatea clerului în fața unei misiuni de asemenea amploare, dar episcopii au ocazia să vină în fața credincioșilor cât mai mult posibil, iar acolo unde dimensiunea teritoriului este prea mare pot trimite preoți sau ieromonahi misionari, care în numele episcopului să explice noua provocare, să spună credincioșilor că se așteaptă de la ei să se unească cu episcopatul lor într-o puternică conștientizare a sensului Bisericii. Fiecare aspect al cultului trebuie să fie trăit ca o opțiune individuală. Cina Domnului devenită Liturghie, adică lucrare

publică, împrumutând un termen grecesc păgân, în secolul al IV-lea, într-un context politic care a ridicat creștinismul la rolul de religie oficială a Imperiului Roman, trebuie să recapete intensitatea, dar și intimitatea drumului spre Emaus.

Acest tip de demers nu are nevoie de comunicare publică. El trebuie să se petreacă în sânul comunităților vii. Cum își trăiește credința fiecare om este un aspect de viață privată, în care corpul politic a pierdut orice drept de intervenție odată restrânsă credința la sfera privată a vieții omului. Corpul politic nu poate reglementa decât sfera publică a cetățeanului. Sunt încă suficienți oameni entuziaști și curați, deopotrivă tineri și bătrâni, care așteaptă să fie trimiși în această nouă misiune de trezire euharistică. Și când va arde inima în ei, auzind tâlcuirea Scripturilor (*cf.* Luca 24, 32), atunci nu se vor mai întreba cu ce linguriță s-au împărtășit.